

"עם כניסת היום" -

ימים נוראים ותשובה ביצירתו של ש"י עגנון

יום הכיפורים הוא אחד הנושאים המרכזיים ביצירותיו של ש"י עגנון. ברצוני לפתוח בקטע קצר מן הספר **ימים נוראים**¹. עגנון סיפר שכתב את הספר במשך שנתיים ומחצה, שבהן עבד כשש עשרה שעות ביום, ונעזר ביותר מאלף ספרים. כשאותו סיפור הופיע במקורות שונים הוא השווה בין הנוסחים, עד שהגיע לנוסח שנראה לו המתאים והטוב ביותר. מטרתו הייתה ליצור ספר שאדם יוכל לקחת עמו לבית הכנסת ולעיין בו בין התפילות. בהקדמה להוצאה השנייה מצהיר עגנון עצמו ביחס לטיב עבודתו: "ולא הוספתי משלי אלא כאומן שנותנים לו משי לעשות מלבוש והוא מוסיף חוטים משל". בספר הזה כבש עגנון את אישיותו היוצרת, ותפקד בעיקר כמלקט וכעורך. אף על פי כן, כתב עגנון באותה הקדמה סיפור קצר, שהוא בעיניי מפתח לא רק ליצירותיו האחרות בנושא יום הכיפורים, אלא ליצירתו כולה.

באותו סיפור קצר עגנון מתאר חוויה של ילד בן ארבע. כאשר בראש השנה האחרון התלבטנו אם לקחת את ילדינו הקטנים לבית הכנסת, עמד לנגד עיניי אותו ילד בן ארבע ומשמעות הדברים לגביו. עגנון מתאר את חוויותיו של אותו ילד, החוסה בצל טליתו של אביו באווירת הקדושה של יום הכיפורים.

השמים היו טהורים והארץ היתה שקטה וכל הרחובות היו נקיים, ורוח חדשה היתה מרפרפת בחללו של עולם. ואני תינוק כבן ארבע הייתי ומלובש הייתי בגדי מועד, ואיש אחד מקרובי הוליכני אצל אבי ואצל זקני לבית התפילה. ובית התפילה היה מלא עטופי טליתות ועטרות כסף בראשיהם ובגדיהם בגדי לבן ובידיהם ספרים, ונרות הרבה תקועים בתיבות ארוכות של חול, ואור מופלא עם ריח טוב יוצא מן הנרות. ואיש זקן עומד מוטה לפני התיבה וטליתו יורדת עד למטה מלבו וקולות ערבים ומתוקים יוצאים מטליתו. ואני עומד בחלון בית התפילה מרעיד ומשתומם על הקולות הערבים ועל עטרות הכסף ועל האור המופלא ועל ריח הדבש היוצא מן הנרות נרות השעוה. ודומה היה לי שהארץ שהלכתי עליה והרחובות שעברתי בהם וכל העולם כולו אינם אלא פרוזודור לבית זה. עדיין לא הייתי יודע להגות במושגים

1. ש"י עגנון, **ימים נוראים**, ירושלים-תל אביב תש"מ.

עיוניים ואת המושג הדרת קודש לא הכרתי. אבל אין ספק בלבי שבאותה שעה הרגשתי בקדושת המקום ובקדושת היום ובקדושת האנשים העומדים בבית ה' בתפילה ובניגונים. ואף על פי שעד לאותה השעה לא ראיתי דבר כזה לא עלה על דעתי שיש הפסק לדבר.

הילד הקטן מרגיש שהאחדות הזאת שבין המתפללים לבין עצמם ובינם לבין קונם תימשך לנצח. פתאום התרחש דבר מוזר:

וכך הייתי עומד ומביט על הבית ועל האנשים שעמדו בבית, ולא הבחנתי בין אדם לאדם, שכולם כאחד עם כל הבית כולו דומים היו עלי כחטיבה אחת. ושמחה גדולה היתה בלבי ולבי נדבק באהבה לבית זה ולאנשים אלו ולניגונים אלו. על יד על יד פסקו הניגונים, ועדיין בת קול היתה מנהמת עד שפסקה אף היא. נתקמטה נפשי פתאום וגעיתי בבכייה גדולה. אבי וזקני נתחלחו ושאר כל העם עמדו עלי לפייסני. ואני דמעתי מתגלגלות והולכות מתוך הבכייה. אלו לאלו שואלים, מי גרם לתינוק שיבכה? ואלו לאלו משיבים, מי יודע.

עתה אספר מי גרם לי שאבכה. אותה שעה שנפסקה התפילה נפסקה פתאום אותה חטיבה נאה. מקצת מן האנשים הורידו טליתותיהם מעל ראשיהם ומקצתם התחילו מסיחים זה עם זה. אותם שאהבתי נדבקה בהם החליפו פניהם פתאום והשחיתו את דמותם הנאה ואת דמות הבית ודמות היום. ועל זה היה דוה לבי ועל זה געיתי בבכייה.

כמה שנים יצאו ועדיין אותה השתוממות מופקדת בלבי. וכשם שהיא מופקדת בלבי כך שמור בלבי אותו הצער. וכל שנה ושנה ביום הכיפורים כשאני רואה אנשים מישראל 'כולם צגים לובן מוצעפים, לאדרך בשרפים עפים', מחליפים פנים של חילוי בפנים של חולין נפשי מתקמטת כבאותו היום.

בספר המסות שלו על יצירתו של עגנון מסרטט ברוך קורצוויל את מוטיב האחדות האבודה, השיבה המאוחרת לגן העדן האבוד, לגן העדן של הילדות.² הילד הקטן רואה כיצד הופכים פתאום האנשים ממלאכים השקועים כל כולם בקדושה ובטהרה לאנשים המסיחים זה עם זה בדברי חולין, ונפשו 'מתקמטת'. זו הסיבה לברי הגדול.

הספר **ימים נוראים** יצא לאור בשנת 1938. באותה תקופה בערך יצא לאור ספר אחר, ובו כמה סיפורים הנושאים אופי שונה, הוא 'ספר המעשים' שבקובץ **סמוך ונראה**.³ נעיין בשלושה סיפורי ימים נוראים מתוך 'ספר המעשים', שלהם אופי דומה.

הסיפור הראשון הוא 'פי שנים'. גם הסיפור הזה עוסק ביום הכיפורים. אבל מה רב המרחק בין יום הכיפורים של הילדות, המתואר בהקדמה ל**ימים נוראים**, לבין יום הכיפורים שמתואר בסיפור 'פי שנים'.

2. ב' קורצוויל, מסות על סיפורי ש"י עגנון, ירושלים-תל אביב תשל"ו.

3. ש"י עגנון, סמוך ונראה, ירושלים-תל אביב תשנ"ד.

כותרת הסיפור מרמ הכיפורים, יכול לערוך יו הכיפורים, וכדי לתקן הוא מוחמץ, והתחושה היא של

עגנון מתאר כאן יום לא התקנתי עצמי ליום ה שאינו רגיל להתפלל בו. אחרת, קטנה מדי, "שאיין מגולה ראש; הוא מקבל מ מרגיש "כציץ שתלשוהו מ שורשיות, תחושה שהוא ז רגליו כבדות ואינן נושאות בהמשך הסיפור מתואר חי ראיתי שגוללים ספר הכתב למטה והקלף שהייתי אורח

המספר אפילו אינו מספ המוחמץ מתאר המספר א שהחולה כבר מת" (שם, ע ולא הפסיקני אדם חשבת (שם).

קודם שנמשיך לשני ו נתייחס בקצרה לספר ש החוקיות של 'ספר המע התרחשויות לא ראיסטי המתים. לא ברור היכן ו אירועים שונים; ואולי נו הפשוטה והרגילה.

לאחר פרסום סיפוו ההרמוניים, הנעימים והיפ ושאלו - מה קרה לרוח מאותתים לנו שהם דורש

כותרת הסיפור מרמזת למנהג החסידים שמי שמרגיש שהחמיץ את יום הכיפורים, יכול לערוך יום כיפור שני. כך עושה המחבר. הוא מחמיץ את יום הכיפורים, וכדי לתקן הוא עושה יום כיפורים נוסף. אך גם יום הכיפורים השני מוחמץ, והתחושה היא של אבדן שאין להשיבו.

עגנון מתאר כאן יום כיפורים קשה. כבר הפתיחה מבשרת רעות: "אותה שעה לא התקנתי עצמי ליום הכיפורים" (סמוך ונראה, עמ' 128). הוא מגיע לבית כנסת שאינו רגיל להתפלל בו. לא נוח לו. הוא מאבד את טליתו, ומקבל במקומה טלית אחרת, קטנה מדי, "שאינ בה כדי עטיפה" (שם, עמ' 137). הוא מגלה שבעצם הוא מגולה ראש; הוא מקבל מצנפת, אבל גם המצנפת אינה מתאימה לראשו (שם). הוא מרגיש "כציץ שתלשוהו מן הקרקע ושתלוהו בעציץ" (שם, עמ' 134). הוא חש חוסר שורשיות, תחושה שהוא איננו במקומו. הוא שומע את קולו של בעל התפילה, אבל רגליו כבדות ואינן נושאות אותו. הוא אינו מצליח להיכנס לבית הכנסת (שם).

בהמשך הסיפור מתואר חלום:

ראיתי שגוללים ספר תורה לקריאה של יום הכיפורים ושגוללים את הספר מהופך, הכתב למטה והקלף למעלה. נצטערתי מפני שנוהגים בזיון בתורה ושתקתי מפני שהייתי אורח (שם, עמ' 132).

המספר אפילו אינו מספיק לאכול סעודה מפסקת (שם). בסיום יום הכיפורים המוחמץ מתאר המספר את תחושתו: "כרוקח ששוקל סממנים לחולה, והודיעו לו שהחולה כבר מת" (שם, עמ' 139). תחושה של החמצה קשה: "והואיל ועמדתי יחידי ולא הפסיקני אדם חשבתי על יום הרחמים שעבר ונתברך בו כל עולם חוץ ממני" (שם).

קודם שנמשיך לשני הסיפורים הנוספים, שפורסמו אף הם באותה תקופה, הבה נתייחס בקצרה לספר שבתוכו מופיעים כל הסיפורים הללו - 'ספר המעשים'. החוקיות של 'ספר המעשים' היא חוקיות של חלום. 'ספר המעשים' מתאר התרחשויות לא ריאליסטיות. לא ברור אם הדמויות המתוארות הן בין החיים או בין המתים. לא ברור היכן ומתי מתרחשים אירועים. לא ברור הקשר הסיבתי שבין אירועים שונים; ואולי נכון יותר לומר שהסיבתיות איננה הסיבתיות היומיומית הפשוטה והרגילה.

לאחר פרסום סיפורי 'ספר המעשים', הקוראים שהיו רגילים לסיפורים ההרמוניים, הנעימים והיפים שכתב עגנון עד אז, חשבו שוודאי נשתבשה עליו דעתו, ושאלו - מה קרה לרוחו של המספר? אבל, לדעת קורצווייל, הסיפורים הללו מאותתים לנו שהם דורשים קריאה אחרת. יש צורך במפתחות אחרים, כדי לעמוד

ק בלבי שבאותה שעה
יום העומדים בבית ה'
י דבר כזה לא עלה על

מם ובינם לבין קונם

ולא הבחנתי בין אדם
ה: אחת. ושמחה גדולה
ונים אלו. על יד על יד
וף היא. נתקמטה נפשי
זעם עמדו עלי לפייסני.
זאלים, מי גרם לתינוק

ז נפסקה פתאום אותה
שיהם ומקצתם התחילו
ז פתאום והשחיתו את
יזה לבי ועל זה געיתי

ס שהיא מופקדת בלבי
ו כשאני רואה אנשים
חליפים פנים של חילוי

את מוטיב האחדות
זילדות.² הילד הקטן
לם בקדושה ובטהרה
הסיבה לבכי הגדול.

בערך יצא לאור ספר
שים' שבקובץ סמוך
' שלהם אופי דומה.

ו הכיפורים. אבל מה
זים נוראים, לבין יום

על משמעותם ולפענח אותם. סיפורי 'ספר המעשים' מתפענחים כמו שמתפענח חלום. השפה היא שפת צללים. להתרחשויות היגיון משל עצמן.

גם הסיפור 'התזמורת' מתאר את אי-יכולתו של המספר למצות את ראש השנה. וכדרך שבסיפור 'פי שנים' לא הספיק לאכול סעודה מפסקת, כך אין הוא מספיק בסיפור 'התזמורת' לרחוץ את בשרו ולהחליף את בגדיו; אולי היה הדבר מחמת החולשה, אולי מחמת קוצר הזמן. הוא מגיע לראש השנה לבוש בגדי חולין ובלתי רחוץ.

הוא מספר: "שנה חדשה ממשמשת ובאה ומכתבים הרבה הנחתי בלא תשובה" (שם, עמ' 196). מי שמכיר את הסיפור 'פת שלמה', גם הוא מ'ספר המעשים', יודע שאצל עגנון יש לאיגרות ולמכתבים משמעות של מצוות ומעשים טובים. הוא צריך לשלוח את האיגרות ליעדן, אך אינו מספיק. ואז מתרחש משהו, לא ברור אם במציאות או בדמיון. ראש השנה עומד בפתח, המספר ממחר, ופתאום הוא מגלה שיש בכיסו כרטיסים לקונצרט. בקונצרט מופיע גדול המנצחים, והמספר רוצה להיות שותף לחוויה:

...השמים היו שחורים, אבל כוכבים הרבה ניצנצו מתוכם והאירו אפלוליתם. שום אדם לא היה בחוץ וכל הבתים משוקעים היו בשינה. ואף אני התחלתי שוקע בשינה. אלא ששינה זו לא היתה שינה, שמרגיש הייתי ברגלי שאני מהלך. וכך הייתי מהלך והולך, עד שהגעתי למקום אחד ושמעתי קול שיר. וידעתי שהגעתי אצל אולם הקונצרטים. נטלתי את כתב הכניסה ונכנסתי (שם, עמ' 200).

בכניסה מגלה המספר שכל הגגנים הם "מכיריו ומיודעיו". בהמשך מתברר עוד שכול הגגנים הם סומים וחירשים:

אף על פי שעיניהם על כליהם אין העינים רואות מה הידים עושות, משום שכולם כאחד סומים. וחוששני להם שמא אף אזניהם אינן שומעות מה הם מנגנים, שמרוב שהם מנגנים נתחרשו (שם, עמ' 201).

ובכל זאת, באופן לא מובן נוצרת הרמוניה. תיאור הקונצרט הוא גרוטסקי. זה המקום לציין ש'ספר המעשים' אינו קל לקריאה, והוא מעורר בקורא תחושת מועקה.

המספר נמצא בקונצרט, הוא יודע שהמנצח הוא גדול המוזיקאים, אבל אינו יכול לראותו. המנצח הוא הקב"ה, הנסתר מעיניו. הוא איננו מזהה אותו. מתגלה כאן תחושה עמוקה של מועקה, המחלחלת גם אל תודעת הקורא.

המספר מנסה לברוח, אבל שומר הפתח מעכב אותו. הוא מנסה לברוח מהקונצרט ומהתזמורת, מגדול המנצחים שאיננו מזהה אותו; הוא מנסה לברוח מהימים הנוראים. אבל אי-אפשר לברוח.

כל שלושת הסיפורים לברוח מהימים הנוראים חיבוטי הנפש המייסרי הכיפורים, של מי שהגי להשתלב בתפילות.

קודם שנתייחס לסיפורים בספרות העברית שלפני מאוד בספרות העברית. משכיל בשם נחמן, אשו הקדוש הוא עולה לבימי המשמעות של יום הכיפורים, שנימצא בבית הכנסת, כן שאין בורא לעולם, 'מעבר לנהר', מתואר בו הרתיעה והניכור שבו לבית אבא, שנאה לבית

על רקע זה כותב ע. משתקף הקרע הפנימי בתקופה המתנכרת לז' הסוריאליסטי, בעלילור הקושי אין עגנון מעלו בפנינו את התוגה ואת האדם הדתי שחי בעול

נעבור עתה לסיפור הציציות חסרה ממנה הכיפורים הנוכחי טועם

גם סיפור זה פותח על דעתי להתפלל עם יותר מדי באתי לאחר הכנסת, אך הוא מאחר

4. מ"ז פיארברג, כתבים,
5. מ"ל לילינבלום, חטאו
6. מ"י ברדיצ'בסקי, כתב

זים כמו שמתפענח

צות את ראש השנה.
כך אין הוא מספיק
י היה הדבר מחמת
ש בגדי חולין ובלתי

זנחתי בלא תשובה"
ספר המעשים, יודע
ים טובים. הוא צריך
שהו, לא ברור אם
ופתאום הוא מגלה
זים, והמספר רוצה

אירו אפלוליתם. שום
זתחלתי שוקע בשינה.
הלך. וכך הייתי מהלך
שהגעתי אצל אולם
(שם, עמ' 200).

וך מתברר עוד שכול

עושות, משום שכולם
ה הם מנגנים, שמרוב
(שם, עמ' 201).

הוא גרוטסקי. זה
ורא תחושת מועקה.

נאים, אבל אינו יכול
אותו. מתגלה כאן

הוא מנסה לברוח
הוא מנסה לברוח

כל שלושת הסיפורים - 'פי שנים', 'התזמורת' ו'טלית אחרת' - מתארים ניסיון לברוח מהימים הנוראים. הניסיון הזה נכשל. אין כסיפורים הללו להראות את חיבוטי הנפש המייסרים כל כך של אדם שמרגיש שאיננו יכול להתחבר ליום הכיפורים, של מי שהגיע לבית הכנסת אבל מרגיש שאינו שם, שאין הוא מצליח להשתלב בתפילות.

קודם שנתייחס לסיפור 'טלית אחרת' כדאי להוסיף כמה מילים על יום הכיפורים בספרות העברית שלפני עגנון. דווקא בגלל קדושתו מציין יום הכיפורים צומת מרכזי מאוד בספרות העברית. גיבורו של מ"ז פיירברג בסיפורו המפורסם 'לאן' הוא צעיר משכיל בשם נחמן, אשר הולך ומתרחק מהמסורת ומהיהדות, ופתאום באמצע היום הקדוש הוא עולה לבימת בית הכנסת ומכבה את הנר. כיבוי הנר, פירושו כיבוי כל המשמעות של יום הכיפורים. בספרו של מ"ל לילנבלום, **חטאת נעורים**,⁵ מתואר גיבור שנמצא בבית הכנסת ביום הנורא, ופתאום מתחילות לייסר אותו מחשבות על כך שאין בורא לעולם, שהכול לא היה, שהכול לא נכון. בסיפור של מ"י ברדיצ'בסקי, 'מעבר לנהר',⁶ מתואר גיבור דומה: צעיר משכיל, שדווקא ביום הכיפורים מתעוררים בו הרתיעה והניכור שהוא חש כלפי היהדות, ואפילו שנאה: שנאה ליהדות, שנאה לבית אבא, שנאה לבית הכנסת.

על רקע זה כותב עגנון את סיפורי הימים הנוראים שלו. בסיפורי 'ספר המעשים' משתקף הקרע הפנימי של אדם שמשייך את עצמו לעולמה של היהדות, ועם זאת חי בתקופה המתנכרת לדת ולאלוהים. זהו אולי אחד ההסברים לבחירה בסגנון הסוריאליסטי, בעלילות היוצרות תחושה קשה של מועקה ומוזרות. דווקא בגלל הקושי אין עגנון מעלה בפנינו מסרים מפורשים; הוא פורש חלומות, הוא פורש בפנינו את התוגה ואת המתח שלו. אין כסיפורים הללו לתאר את נפשו הקרועה של האדם הדתי שחי בעולם המודרני, ואינו מוותר על שני תחומי הקיום הללו.

נעבור עתה לסיפור השלישי, 'טלית אחרת'. טליתו של המספר נפסלה; אחת הציציות חסרה ממנה. המספר יודע שטלית מעין זו מלבישים למת. הוא רומז שביום הכיפורים הנוכחי טועם הוא מטעם המוות.

גם סיפור זה פותח בניסיון להתחבר ליום הכיפורים: "אותו יום הכיפורים עלתה על דעתי להתפלל עם זקני. מחמת ריחוק המקום ומחמת ששהיתי על מטתי שחרית יותר מדי באתי לאחר פסוקי דזמרא" (שם, עמ' 202). המספר רוצה לבוא לבית הכנסת, אך הוא מאחר. הוא רוצה לבוא לבית הכנסת, להתפלל עם זקנו, אולי כדי

4. מ"ז פיירברג, **כתבים**, תל אביב תשי"ח, עמ' 81-153.

5. מ"ל לילנבלום, **חטאת נעורים**, ורשה תרל"ו-תרנ"ט.

6. מ"י ברדיצ'בסקי, **כתבי מ"י בן גריון (ברדיצ'בסקי)**, תל אביב תשכ"ה, עמ' ח-יב.

להרגיש שוב אותו טעם מתוק של יום הכיפורים הראשון של גיל ארבע. בסיפור 'פי שנים', המתאר את ההחמצה הנוראה של יום הכיפורים, יש ניסיון לשחזר את יום הכיפורים של הילדות. שם הוא מתאר יום כיפורים דומה מאוד ליום הכיפורים שמתואר בהקדמה לימים נוראים. גם ב'טלית אחרת' יש ניסיון להתחבר ליום הכיפורים של הילדות. הוא רוצה להתפלל שוב עם זקנו. אבל הוא אינו מצליח. הוא מאחר, ואינו מוצא מקום. אחר כך הוא שומע שיחות חולין של מתפללים בבית הכנסת. האווירה היא של חילול הקודש.

"כשעמדתי להתעטף בטלית ראיתי שציצית אחת חסרה" (שם, עמ' 204). מוטיב חוזר בכל הסיפורים הללו הוא הטלית הפגומה המסמלת את כישלון ניסיונותיו של המספר להתחבר. גם הסיפור הזה מסתיים במפח נפש: "עגמה נפשי עלי. ולא על אותו דבר שלחש לי, אלא על יום טוב קדוש זה של יום הכיפורים זה שעובר בלא תפילה ובלא כלום" (שם). שוב, תחושה קשה. מה רב המרחק בין שלוש ההחמצות שבשלושת הסיפורים הללו לבין יום הכיפורים של הילדות. לא בכדי כתב קורצוויל על גן העדן האבוד של הילדות, שהשיבה המאוחרת אליו נידונה לכישלון.

משמעות שונה עולה מתיאור יום הכיפורים ברומן אורח נטה ללון, שהתפרסם גם הוא באותה תקופה (1938-1939).⁷ הספר עוסק בשיבת המספר לעיר שבוש, הלא היא בוצ'ץ, עיר הולדתו של עגנון. בספר הזה מקונן עגנון על החורבן הגדול של יהדות אירופה. הוא מגיע לעיירת הולדתו ופוגש שם את ההרס והחורבן. אם בסיפורי 'ספר המעשים' ראינו יום כיפורים שכל מהותו היא קושי נפשי פרטי, באורח נטה ללון מצטרף לקושי הפרטי גם החורבן הלאומי. המספר מגיע לעיירה אחרי מלחמת העולם ומגלה שהעיירה, שהייתה עיר ואם בישראל, מלאה בבתי מדרשות ובבתי כנסיות, הפכה לעיי חורבות. בקושי יש מניין, והכול אומרים קדיש על קרוביהם שנספו. הכול נבזז, הכול חרב.

חמשת הפרקים הראשונים של הספר מתארים את יום הכיפורים. גם כאן, כמו בסיפורים הקודמים, חוזרים אותם מוטיבים: גם כאן אין המספר מצליח להתעטף בטלית; גם כאן אין הוא מספיק להתקין עצמו ליום הכיפורים; ואף כאן איננו מספיק לאכול סעודה מפסקת (אורח נטה ללון, עמ' 10). הוא מגיע לבית הכנסת של הילדות, אותו בית כנסת שפגשנו קודם, אך שם הוא נוחל מפח נפש.

אולם שלא כסיפורים הקודמים, אורח נטה ללון איננו סיפור סוריאליסטי; זהו סיפור בעל יסודות היסטוריים ותיעודיים רבים. בסיפור הזה יש משמעות אחרת ליום הכיפורים. הסיפור אינו מסתיים בהחמצה ובכישלון. המספר מוצא בעיר שבוש את המפתח שעליו שמר בנעוריו, המפתח של בית המדרש הישן. בצעירותו נהג

7. ש"י עגנון, אורח נטה ללון, ירושלים-תל אביב תשנ"ד.

לשמור על המפתח, ו
המפתח הזה הוא לוקו
הרומן הזה משתמע ש
החורבן; הוא שיכול ל
הקודמים, יש בסיפו
שהמפתח מופיע דווק

הסיפור האחרון י
שלב מסוים בסיפור
קושי... אבל הסיפור ר

הסיפור פותח בו
האויבים את ביתי לק
עמ' קעא). הוא מגיע
גם כאן אנו נתקלינ
לתשובה. המספר נכנ
דמיון ומה מציאות:

ממעמקים צף וע
בית המדרש הח
שכחתי אותם בי

אולי במציאות ואולי
ילדותו. הוא מגיע עם
ולבו מך" (שם, עמ' 1
שבבית הכנסת וכותו
במצוקה נוראה: עוד נ
בינתיים מסתירה הבת

המספר נמצא במו
גם כאן אנחנו רואים
אלטר, ומתקשה לזהו
כנראה, בתו של ר' אל
מעורפלים. למעלה מ
בביתו של ר' אלטר; זו
בתו של ר' אלטר דן הו

8. ש"י עגנון, עד הנה, יו

ארבע. בסיפור 'פי
יון לשחזר את יום
וד ליום הכיפורים
יון להתחבר ליום
ז אינו מצליח. הוא
ל מתפללים בבית

1, עמ' 204). מוטיב
ילון ניסיונותיו של
נפשי עלי. ולא על
'ם זה שעובר בלא
ן שלוש ההחמצות
כדי כתב קורצוויל
ישלון.

ז ללון, שהתפרסם
לעיר שבוש, הלא
החורבן הגדול של
רס והחורבן. אם
נפשי פרטי, באורח
גיע לעיירה אחרי
אה בבתי מדרשות
אומרים קדיש על

רים. גם כאן, כמו
מצליח להתעטף
כאן איננו מספיק
כנסת של הילדות,

סוריאליסטי; זהו
משמעות אחרת
מוצא בעיר שבוש
ן. בצעירותו נהג

לשמור על המפתח, וקשר אותו על לבו כשהיה משכים ומעריב לבית המדרש. את
המפתח הזה הוא לוקח עתה עמו ומניחו על לבו, עד שהוא מגיע לארץ ישראל. מתוך
הרומן הזה משתמע שמפתח בית המדרש הישן הוא המפתח לשיבה המחודשת לאחר
החורבן; הוא שיכול לפתוח את בית המדרש העתידי בארץ ישראל. שלא כבסיפורים
הקודמים, יש בסיפור הזה התחברות מחודשת ליום הכיפורים, ומעניין הדבר
שהמפתח מופיע דווקא לאחר החורבן הלאומי.

הסיפור האחרון שנדון בו הוא 'עם כניסת היום', שנדפס בקובץ עד הנה.⁸ עד
שלב מסוים בסיפור יש תחושה דומה לסיפורי 'ספר המעשים': מועקה, מוזרות,
קושי... אבל הסיפור הזה מסתיים אחרת.

הסיפור פותח בהגעת המספר לבית הכנסת אחרי החורבן: "אחרי שהחריבו
האויבים את ביתי לקחתי את בתי הקטנה על זרועותי וברחתי עמה לעיר" (עד הנה,
עמ' קעא). הוא מגיע לעיר דווקא ביום הכיפורים. בדומה לסיפור באורח נטה ללון,
גם כאן אנו נתקלים אחרי החורבן דווקא ביום הכיפורים. השיבה מתקשרת
לתשובה. המספר נכנס עם ילדתו לבית הכנסת, ולא ברור מה בתיאור בית הכנסת
דמיון ומה מציאות:

ממעמקים צף ועלה בית הכנסת הגדול ולשמאלו בית המדרש הישן, ופתח כנגד פתח
בית המדרש החדש. זה בית תפילה ואלו בתי תורה שלא זזו מעיני כל הימים, ואם
שכחתי אותם ביום, היו מטלטלים עצמם ובאים אצלי בלילה בחלום כבהקיץ (שם).

אולי במציאות ואולי בדמיון, הוא רואה את בית המדרש ואת בית הכנסת של
ילדותו. הוא מגיע עם בתו. הם בורחים מפני האויבים, והוא "מחשבותיו סתורות
ולבו מך" (שם, עמ' קעב). פתאום מתרחש דבר מוזר. הבת מתקרבת לנר הנשמה
שבבית הכנסת וכותונתה נשרפת, והיא נותרת עירומה, ללא כסות וללא בגד. הוא
במצוקה נוראה: עוד מעט באים כל המתפללים לבית הכנסת, ומה יעשו הוא ובתו?!
בינתיים מסתירה הבת את עירומה בעזרת שערותיה (שם, עמ' קעה).

המספר נמצא במצוקה קשה: מה יעשה? הוא חושב ללכת לביתו של ר' אלטר.
גם כאן אנחנו רואים אלמנט סוריאליסטי: ר' אלטר מת מזמן. הוא מגיע לביתו של ר'
אלטר, ומתקשה לזהות מי ניצב מולו: ר' אלטר? אשתו? בתו? הוא מחליט שזוהי,
כנראה, בתו של ר' אלטר. ישנה תחושה של מציאות לא ברורה, של זמן ושל מקום
מעורפלים. למעלה משניים מתוך שבעת עמודי הסיפור הזה, מתארים את הביקור
בביתו של ר' אלטר; זוהי קטיעה לא מובנת של רצף הסיפור. כדאי אולי להעיר שעם
בתו של ר' אלטר דן המספר על האיגרות, שגם אותן כבר פגשנו.

8. ש"י עגנון, עד הנה, ירושלים-תל אביב תשנ"ד.

'עם כניסת היום' הוא סיפור סימבולי, שהמפתחות לפיענוחו נמצאים בו עצמו. בסיפור עצמו טמונים החידה והפתרון גם יחד. מיהי הבת שנר הנשמה שרף את כותונתה? כך כותב עגנון:

ומה מביאים לך בתי בת נפשי? לך בתי בת נפשי יביאו סידור. סידור קטן, מלא אותיות, שכל מעשה אלף בית ונקודותיו כתובים בו. ועתה בתי בת נפשי אמרי לי, אלף ובית שבאים כאחד ויש שם קמץ תחת האלף כיצד הם נקראים? השיבה בתי ואמרה, אב. אמרתי לה, ומה פירושו? השיבה בתי ואמרה, אבא, כגון אתה אבא שלי. אמרתי לה, יפה פירשת, כן הוא. אלף קמוצה ובית רפויה אב הוא (שם, עמ' קעב).

בהמשך מתבהרת עוד יותר הסמליות שבדמותה של הבת. המספר מחפש לבתו בגד בגניזה:

פניתי אילך ואילך וביקשתי דבר שתתכסה בתי בו. ביקשתי ולא מצאתי. כל מקום שנתתי עיני בו ריקן היה. אמרתי לי אלך אצל פנת הגניזה מקום שגונזים שם ספרים קרועים, שמה אמצא שם משהו. פעמים הרבה שהייתי בחור מפשפש הייתי שם ומצאתי דברים הרבה. פעמים מצאתי שם סופו של דבר ופעמים מצאתי תחילתו של דבר או דברים שבינתיים, ועכשיו שפניתי לשם לא מצאתי שם כלום לכסות בו את ילדתי הקטנה (שם, עמ' קעג).

ברור שבגד שמצפים למצאו בגניזה אינו בגד רגיל. בהמשך המספר חוזר ומחפש בגניזה:

ושוב נסתכלתי בגניזה שהיו גונזים שם קרעי ספרים, שבבחרתי מעלה הייתי מתוך הקרעים דברים נוראים ונפלאים. דבר אחד מאותם הדברים נזכר אני, בקירוב כך. פעמים שהיא מתלבשת בדמות זקנה ופעמים בדמות ילדה. וכשהיא מתגלית בדמות ילדה, אל תאמר נשמתן טהורה כילדה, אלא לרמז לך באה, שהיא מתאוה ומשתוקקת ונכספת לחזור לטהרתה כתינוקת שאין בה חטא (שם, עמ' קעה).

כאן נותן לנו המספר במפורש את המפתח: הילדה היא הנשמה, אשר התחפשה לילדה, לא כדי להראות את טהרתה, אלא כדי לרמז על כיסופיה.

חיבוטי הנפש שבים ועולים, הנשמה מתערטלת, והמספר מחפש בגד לעטוף בו את נשמתו. הבת העירומה היא הנשמה העירומה, ומבוכתה היא מבוכת האדם המודרני החצוי בנפשו. מבוכתו של האדם המודרני משתקפת בסיפוריהם של פיירברג, לילנבלום, ברדיצ'בסקי ועוד רבים אחרים, שיום הכיפורים לגביהם הוא יום של ניתוק ופרדה. סיפורי 'ספר המעשים' הסתיימו בכישלון ובתבוסה. אך הסיפור 'עם כניסת היום' מסתיים בסוף טוב, אופטימי, בצורה שאינה מאפיינת את יצירותיו של עגנון. יש התחברות אמיתית. אמנם ההתחברות אינה ברובד הראלי: הם אינם מוצאים בגד; אבל הם גם לא חיפשו באמת בגד.

ובכן הצצתי על נתעלה על שפתי. ובכן עמדתי אני המדרשות, שכל ר ממשי. שערי בתי התפילה... ומאליה ומעצמה קיטלים. ואף ילד בניגונים ערבים ע איני מפריז ואיני

לסיכום, הסיפור 'עם הימים הנוראים שב'סנ בקישור החוויה האישית זאת ועוד, שלוש בהחמצה ובקרע נפשי, נטה ללון מתוארת הי כניסת היום' מתוארת ולקהל המתפללים, או הכיפורים שבסיום 'עם זו הזכורה לעגנון מילדו

נסיים בקטע נוסף כביכול פונה המחבר ל ייסורים וחיבוטי נפש מתאר פגישה עם אדם

בא לו אדם ארו המפסקת ומוציא לא יברח ואין צור שמשמע לשתי נ

האדם הזה מייצג את מתוחים ומתייסרים ב והוא "מחטט בין שיניו המספר כיצד הוא מת טירוף הנפש. בתיאור

ו נמצאים בו עצמו.
ר הנשמה שרף את

יור. סידור קטן, מלא
זי בת נפשי אמרי לי,
נקראים? השיבה בתי
, כגון אתה אבא שלי.
א (שם, עמ' קעב).

ז: מחפש לבתו בגד

לא מצאתי. כל מקום
ז שגונזים שם ספרים
מפפוש הייתי שם
ז מצאתי תחילתו של
ז כלום לכסות בו את
(שם, עמ' קעג).

מספר חוזר ומחפש

תי מעלה הייתי מתוך
נזכר אני, בקירוב כך.
שהיא מתגלית בדמות
באה, שהיא מתאוה
(שם, עמ' קעה).

מה, אשר התחפשה

חפש בגד לעטוף בו
היא מבוכת האדם
פת בסיפוריהם של
ים לגביהם הוא יום
:תבוסה. אך הסיפור
אפיינת את יצירותיו
ד: הראלי: הם אינם

ובכן הצצתי על בתי בת נפשי, כאב שמציץ ומביט על בתו הקטנה ושחוק חיבה
נתעלה על שפתי. ושחוק זה דבר בעתו היה, שהפיג את פחדה ושוב לא נתייראה.
ובכן עמדתי אני ובתי בעזרה המפולשת של בית הכנסת הגדול ושל שני בתי
המדרשות, שכל הימים היו מטלטלים ובאים אצלי בחלום והיום עמדו עמי בהווייתם
ממש. שערי בתי התפילה פתוחים היו ומשלושת בתי התפילה נשמע קול בעלי
התפילה...

ומאליה ומעצמה נתעטפה עלי נפשי ועמדתי והתפללתי כעטופי טליתות ובעלי
קיטלים. ואף ילדתי הקטנה שנתנממה חזרה מתוך שנתה על כל תפילה ותפילה
בניגונים ערבים שלא שמעה כל אוזן מעולם.

איני מפרז ואיני מגזם (שם, עמ' קעז).

לסיכום, הסיפור 'עם כניסת היום' דומה בסגנונו הסוריאליסטי לשלושת סיפורי
הימים הנוראים שב'ספר המעשים'. אולם הוא שונה מהם ודומה לאורח נטה ללון
בקיפור החוויה האישית של יום הכיפורים עם החורבן הלאומי.

זאת ועוד, שלושת סיפורי הימים הנוראים שב'ספר המעשים' מסתיימים
בהחמצה ובקרע נפשי, ואילו בשני הסיפורים האחרים הסיום אופטימי: בסיום אורח
נטה ללון מתוארת השיבה ליהדות (המסומלת באמצעות המפתח), ובסיום 'עם
כניסת היום' מתוארת תפילת יום הכיפורים שיש בה התחברות לריבוננו של עולם
ולקהל המתפללים, אותו קהל שהיה קשה כל כך להתחבר אליו קודם. תפילת יום
הכיפורים שבסיום 'עם כניסת היום' מזכירה את תפילת יום הכיפורים שבה פתחנו,
זו הזכורה לעגנון מילדותו המוקדמת, והמתוארת בימים נוראים.

נסיים בקטע נוסף מתוך 'עם כניסת היום', קטע שנימתו הומוריסטית, ובו
כביכול פונה המחבר לאלו מבינינו, הקוראים, המטילים ספק בערכם של כל אותם
ייסורים וחיבוטי נפש הכרוכים בעיצוב זהותו הדתית של האדם המודרני. המספר
מתאר פגישה עם אדם אחד המגיע לבית הכנסת:

בא לו אדם ארוך ובעל זקן אדום, כשהוא מחטט בין שיניו את שיירי הסעודה
המפסקת ומוציא את כריסו הרחבה ומרחיב לו את תחומו ועמד כמי שיודע שאלקים
לא יברח ואין צורך למהר. הביט בנו שעה קלה והחליק לנו בעיניו. אחר כך אמר דבר
שמשתמע לשתי פנים (שם, עמ' קעו).

האדם הזה מייצג את השאננות, את האנשים שאין להם חיבוטי נפש, שאינם
מתוחים ומתייסרים בערב יום הכיפורים. אותו אדם יודע ש"אלוקים לא יברח",
והוא "מחטט בין שיניו את שיירי הסעודה המפסקת"... בהמשכו של הסיפור מתאר
המספר כיצד הוא מתנפל על אותו אדם עב בשר ואדום שער ומכה אותו מתוך
טירוף הנפש. בתיאור סוריאליסטי זה מביע עגנון את תגובתו כלפי האדם השאנן

והשבע, המתנכר לחוויית ההתלבטות הכרוכה בעיצוב הזהות הדתית. אצל עגנון מגיע הסוף הטוב, ההתחברות לקב"ה, רק לאחר דרך ארוכה של ייסורים ולבטים.

תשובה ופסיכולוגיה

דברים שנאמרו ביום עיון

במכללת יעקב הרצוג להכשרת מורים ליד ישיבת הר עציון

הוצאת תבונות

אלון שבות

תשס"א

ום כיפור